
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО ТА КРАЇНОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

О. В. Міненко, О. О. Дядюшенко
А. В. Миненко, А. А. Дядюшенко
O. V. Minenko, O. O. Dyadyushenko

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля
НУЦЗ Украины
Cherkasy Institute of Fire Safety Named after Chornobyl Heroes
of National University of Civil Protection of Ukraine

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТРАГЕДІЇ «КОРОЛЬ ЛІР»
ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ М. РИЛЬСЬКОГО)
УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТРАГЕДИИ
«КОРОЛЬ ЛИР» УИЛЬЯМА ШЕКСПИРА
(НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА М. РЫЛЬСКОГО)
THE UKRAINIAN CONTEXT OF THE TRAGEDY “KING LEAR”
BY WILLIAM SHAKESPEARE (BASED ON TRANSLATION OF M. RYLSKY)

Досліджено історичний аспект англійської трагедії «Король Лір» В. Шекспіра в українській літературі ХХ століття. У фокусі дослідження постає вивчення стратегії перекладу Максима Рильського, а також роздуми науковців щодо створеного ним перекладу. Показано, що художній переклад часто демонструє своєрідність погляду перекладача на творчість письменника, обумовлений вузьким аспектом інтерпретаційного художнього поля. У цьому плані горизонт очікувань іншої національної літератури, яка сприймає іншомовний твір, відповідає та цілком узгоджується із внутрішніми потребами національної літератури.

Особливу увагу приділено осмисленню та аналізу рецепції Шекспіра в період утвердження націєтворчих тенденцій в українській літературі ХІХ–ХХ ст., який своїми творами заклав провідні культурні «коди» європейської художньої свідомості. Рецепція твору «Король Лір» визначається орієнтацією Максима Рильського на українські реалії, за допомогою яких відображається національний колорит літературного твору. Ці національно-специфічні елементи відображають додаткові смислові відтінки, що є результатом національного бачення світу українського письменника.

Труднощі художнього перекладу трагедії «Король Лір» передусім полягають у неоднозначній концепції цього твору, його складній ідейно-естетичній структурі. Стратегія перекладу англійського твору, здійсненого українським письменником, була спробою формування у перекладі специфічної індивідуальної художньої манери у самого перекладача.

Ключові слова: переклад, українська література, письменник, твір, рецепція, читач.

Исследован исторический аспект английской трагедии «Король Лир» У. Шекспира в украинской литературе XX века. В фокусе исследования – изучение стратегии перевода Максима Рыльского, а также размышления ученых о созданном им переводе. Показано, что художественный перевод часто демонстрирует своеобразие точки зрения переводчика на творчество писателя, обусловлен узким аспектом интерпретационного художественного поля. В этом плане горизонт ожиданий иной национальной литературы, которая воспринимает иноязычное произведение, соответствует и согласуется с внутренними потребностями национальной литературы.

Особое внимание уделено осмыслению и анализу рецепции Шекспира в период утверждения национальных тенденций в украинской литературе XIX–XX вв., который своими произведениями заложил ведущие культурные «коды» европейского художественного сознания. Рецепция произведения «Король Лир» определяется ориентацией Максима Рыльского на украинские реалии, с помощью которых отображается национальный колорит литературного произведения. Эти национально-специфические элементы отражают дополнительные смысловые оттенки, которые являются результатом национального видения мира украинского писателя.

Трудности художественного перевода трагедии «Король Лир» прежде всего заключаются в неоднозначной концепции этого произведения, его сложной идейно-эстетической структуре. Стратегия перевода английского произведения, совершенного украинским писателем, была попыткой формирования в переводе специфической индивидуальной художественной манеры у самого переводчика.

Ключевые слова: перевод, украинская литература, писатель, произведение, рецепция, читатель.

In the article the historical aspect of the English tragedy «King Lear» written by William Shakespeare in ukrainian literature in the twentieth century was investigated. The focus of the research presents the strategies of translation of Maxim Rytsky and the thoughts of the scientists as for the translation. It is shown that literary translation often demonstrates the originality in terms of interpreter writer due to a narrow aspect of interpretative art field. In this regard, the horizon of expectations of another national literature, which sees the foreign language work, responsible and consistent with the internal needs of national literature.

Particular attention is paid to the understanding and analyzing the reception of Shakespeare during the creation of nation consolidation trends in the Ukrainian literature of the nineteenth and twentieth centuries. His works laid the leading cultural «codes» of European artistic consciousness. The reception of the tragedy “King Lear” is defined by the orientation of Maxim Rytsky to Ukrainian realities by which the national character of a literary work is reflected. These national specific elements reflect the additional connotations that are the result of a national vision of the world of the Ukrainian writer.

The difficulties of translation of the tragedy “King Lear” primarily consist in the ambiguous concept of the work, challenging the ideological and aesthetic structure. The strategy of the English translation of the work, carried out by the Ukrainian writer, was an attempt of formation in the translation of specific individual artistic manner of the interpreter.

Keywords: translation, Ukrainian literature, writer, work, reception, reader.

Звернення до художньої рецепції перекладів Шекспіра в інших європейських літературах, усвідомлення її у світлі ідей літературознавчої компаративістики ставить завдання освоєння конструктивних можливостей функціонально-рецептивних підходів у сфері художнього перекладу.

Сьогодні у світовому літературознавстві спостерігається тенденція до реінтерпретації творчості Шекспіра у зв'язку з новими викликами часу, пов'язаними з мультикультуралізмом, постколоніалізмом і процесами глобалізації. І. Лїмборський стверджує, що за доби глобалізаційних трансформацій, які призводять до культурного «стиснення» світу, факт сприйняття англійського автора сповнюється особливою семантикою. «Присвоєння» Шекспіра обертається сьогодні новим типом приписування символічних «значень» англійському драматургу і поету. Йдеться передусім про великий спектр інтерпретацій на основі локальних резонансів рецепції цього письменника [5, с. 64]. За словами науковця, рецепція Шекспіра на сьогоднішній день може перетворитися на яскраву демонстрацію глобального принципу «національної бездомності», коли поет опинився в стані культурної невизначеності, перебуваючи водночас у «шпарині» між різними національними культурами, тобто в ситуації «поміж і ніде» [5, с. 65]. Приклад Шекспіра у цьому відношенні є показовим, тому що в світі було не так багато письменників, твори яких розійшлися на цитати і живуть вже не одну сотню років. Важко знайти країну в світі, на театральних сценах якої не була поставлена хоча б одна з безсмертних драм англійця. Тому з плином часу стає вже не так просто відповісти на питання національності Шекспіра.

Багато було зроблено дослідниками англійського автора у царині теорії та практики художнього перекладу (в англійських країнах художній переклад є складовою частиною літературознавчої компаративістики). М. Захаров працював над концепцією тезаурусу перекладів Шекспіра, здійснених російськими перекладачами О. Сумароковим, М. Муравйовим, М. Карамзіним, завдяки чому відкривається нове бачення цих письменників в освоєнні художньої спадщини Шекспіра російською культурою. Також він вивчав рецепцію творів Шекспіра В. Кюхельбекером та О. Пушкіним. Науковець доводить, що в обох письменників виявляється певна синхронність у творчому звертанні до спадщини Шекспіра. Рецепція Шекспіра у творчій діяльності цих авторів говорить про те, що Шекспір відігравав істотну роль у тезаурусі письменників «золотого століття російської поезії» [3, с. 54].

Деякі дослідники пострадянського простору вивчали й інші особливості творчості видатного драматурга. Ю. Каплуненко, наприклад, досліджував еволюцію буквального поетичного перекладу в Росії XIX–XX століття, окремі загальнотеоретичні аспекти інтонації та конкретні засоби її відтворення при перекладі поезії з англійської мови російською на прикладі сонетів В. Шекспіра [4]. Серед вірменських дослідників Шекспіра слід виділити С. Сеферян, яка опублікувала понад 40 статей про вірменські переклади творів Шекспіра та написала монографію «Шекспір і вірменське перекладацьке мистецтво», де вивчала методику перекладу творчості англійця вірменськими перекладачами XIX – початку XX століття [10].

Поширенню впливів Шекспіра у світі присвятив свої праці голландський вчений Франсен Пол, який досліджував рецепцію сонетів Шекспіра у світовій культурі, а саме конструювання гендеру адресата і сексуальної орієнтації ліричного героя. У своїх дослідженнях автор акцентує увагу на потенційній спроможності сонетів до розкриття тих культурних трансформацій, що знаходять відбиток у процесі конструювання ним образу у Шекспіра [11].

Відомий літературознавець Г. Блум у книзі «Західний канон» спирається на психоаналітичний підхід, намагаючись з'ясувати місце Шекспіра у світовій літе-

ратурі. Центральною постаттю Західного канону у нього виступає саме Шекспір. Канонічність автора та його текстів пов'язана в першу чергу з «дивністю», ефектом оригінальності, який або неможливо асимілювати, або він сам цілковито асимілює. У ширшому аспекті Блум розвиває тезу про те, що «придушення», як захисний механізм, відіграє важливу роль у характері ставлення письменників до своїх літературних попередників. Оскільки твердження Блума має на увазі, що будь-яке прочитання попередніх текстів є неправильним тлумаченням цих текстів, це порушує важливу проблему про психологічні підстави реакції читача на літературу [2].

Мета статті простежити трансформації перекладу властивої образній системі українського письменника Максима Рильського, англійської трагедії «Король Лір» Вільяма Шекспіра.

Визнано, що п'єси Шекспіра є настільки відкритими для різних інтерпретацій, що навіть режисери, які прагнуть до можливо більш «точної» передачі авторського задуму, все ж створюють дуже різні версії того самого твору. Це стосується і акторської гри: публіка йшла і йде в театр, щоб побачити нове прочитання відомої ролі, причому кожне покоління відкриває нові аспекти відомих образів.

Одне з чільних місць серед творчості англійського письменника посідає трагедія «Король Лір». Історія Лір – це грандіозний шлях пізнання, який проходить він, – від осліпленого мішурою своєї влади батька і монарха – через їм самим «інспіроване» руйнування – до розуміння того, що істинно, а що хибно, і в чому полягає справжня велич і справжня мудрість. На думку Л. Пінського, Ліра традиційно грали як: 1) старезного старця 2) осліпленого любов'ю батька і 3) короля-самодура [7, с. 275].

Актуалізація певного семантичного шару, а часом і «вчитування» в шекспіровий текст нових смислів, неминучі – в них, власне, і полягає зміст роботи режисера і акторів. Однак часом режисер перестає доносити до глядача ідеї самого Шекспіра, непомітно підміняючи їх власними поглядами. В радянських постановках «Короля Ліра» підкреслювалася досить прямолінійно зрозуміла соціальна проблематика, і ігнорувалися релігійно-етичні моменти. Вистави часів Перебудови, а потім і пострадянські прочитання замінили «музейний» підхід спробами осучаснити трагедію, що вилилося у відмову від розкриття метафізичного рівня подій. Інколи мова йде вже не стільки про інтерпретацію, скільки про створення власної версії п'єси.

Дослідник В. Коптілов підкреслює вдало відтворений національний колорит у перекладі українського письменника Максима Рильського, хоча акцентує увагу на певних недоліках, зокрема унікальні шекспірізми, рідке звернення до інтонаційних зламів, калькування фразеологізмів та створення більш стриманого тону драми. Науковець зазначає, що такий метод перекладача "Короля Ліра": "М. Рильський використовує не поодинокі архаїзми, а цілі групи їх, проте ніде не звертається до "археологізмів", як можна було б назвати застарілі слова й вислови, відомі лише вузькому колу фахівців" [12, с. 85]. Звернімося до оригіналу цього твору:

Gentleman Contending with the fretful element:
Bids the winds blow the earth into the sea,
Or swell the curled water 'bove the main,
That things might change or cease; tears his white hair,
Which the impetuous blasts, with eyeless rage,

Catch in their fury, and make nothing of;
 Strives in his little world of man to out-scorn
 The to-and-fro-conflicting wind and rain.
 This night, wherein the cub-drawn bear would couch,
 The lion and the belly-pinched wolf
 Keep their fur dry, unbonneted he runs,
 And bids what will take all [13, с. 84].

У перекладі Максима Рильського:

Дворянин Супроти бурі
 Він бореться і вітер молить хижий,
 Щоб той здмухнув у море суходіл
 Чи хвилями поиняв страшними землю.
 Волосся сиве він в одчаї рве,
 А буревію пориви шалені
 Підхоплюють волосся й розвівають.
 Він хоче, – він, мала земна людина, –
 Перемогти ворожий дощ і вітер.
 Під ніч таку, коли голодний вовк
 І лев з ведмедем дбають лиш про те,
 Щоб зберегти сухою власну шкуру,
 З некритою він бродить головою
 І сам себе стихіям віддає [8, с. 91].

Аналізуючи англійську інтерпретацію М. Рильського, слід зазначити, що переклад сприймається, як текст, первинно написаний українською. Перекладач принципово уникає найдрібніших проявів суб'єктивності зі свого боку, витворюючи об'єктивовану й дещо відсторонену від непосредних переживань персонажа поетичну оповідь. Слід звернути увагу й на те, як М. Рильський перекладає англійське слово «gentleman», що має переклад «джентльмен». Він передає його словом «дворянин», тобто воїном. Цікаво, що первісне значення російського терміна «дворянство» і західно-європейських термінів, що перекладаються російською мовою як «дворянство», не ідентичне: якщо на Русі дворянство при своєму виникненні – це військово-служилий шар, протиставляє родовій аристократії – боярству, то в Англії спочатку означає перш за все родові панство (аристократію, від лат. nobilis – знатний). Але, враховуючи епоху Середньовіччя, в яку творив Великий Бард, словом «джентльмен» називали членів нетитулованого дворянства – джентрі, до якого належали лицарі і нащадки молодших синів феодалів. Тому підсумовуючи вищесказане, український автор був близьким до оригіналу, не звертаючи увагу на різні епохи життя [6, с. 91]. Український шекспірознавець М. Шаповалова підкреслює: «Рильський не стільки перекладає у звичайному розумінні цього слова, скільки творить українські оригінали творів світової літератури. В його перекладах вражає могутня мовна дисципліна, широта і легкість, безконечна віртуозність, різноманітність засобів... Його переклади демонструють безмежні можливості сучасної української поетичної мови» [12, с. 23]. Сам український письменник М. Рильський вважав, що «переклад з будь-якої мови на будь-яку мову принципово можливий, – незалежно від того, на якому щаблі розвитку та чи інша мова стоїть. Звичайна річ,

їдеться про творчий, а значить, не тільки вмільий, а й смільвий переклад, про той тип перекладача, який, маючи в тому чи іншому випадку обмежений словниковий запас даної мови, рішуче розсуває його рамки, не відступаючи і перед словотворенням на міцній підвалині законів і особливостей рідної мови, вмїло використовуючи інколи заведення до рідної мови іноземних слів і виразів» [9, с. 55].

Отже, переклад «Короля Ліра» полягав у тому, що це було однією з можливостей оживлення цієї класики в нову культурно-історичну епоху, коли важило не стільки прагнення цілковито і непорушно дотримуватися попереднього канону в рецепції певного твору, скільки облаштування традиційних сюжетів і тем під нову психологію людини, коли твір міг стати актуальним і в новій рецепції. Також не можна відмовляти і в прагненні українського митця зберегти в такий спосіб, перекладаючи вершинні здобутки світового письменства, українську художню мову.

Бібліографічні посилання

1. Аникст А. А. Поэмы, сонеты и стихотворения Шекспира / А. А. Аникст. – Т. 8. – М., 1960. – С. 559–591.
2. Блум Г. Західний канон. Книга на тлі епох / Г. Блум. – К. : Факт, 2007. – 720 с.
3. Захаров Н. В. У истоков русского шекспиризма: А. П. Сумароков, М. Н. Муравьев, Н. М. Карамзин : монография / Н.В. Захаров. – М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2009. – 95 с.
4. Каплуненко Ю. М. Некоторые вопросы репродукции поэтической интонации при переводе с английского языка на русский (на материале сонетов В. Шекспира) / Ю. М. Каплуненко // Сб. науч. тр. Иркут. гос. лингвист. ун-та. – Вып. 2. – 1999. – С. 95–103.
5. Лїмборський І. В. Світова література і глобалїзація : монографія / І. В. Лїмборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
6. Муравьєва М. Г. Джентльмен / М. Г. Муравьєва // Словарь гендерных терминов ; под ред. А. А. Денисовой ; рег. общ. орг. «Восток-Запад: женские инновационные проекты». – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.
7. Пинский Л. Е. Шекспир: основные начала драматургии / Л. Е. Пинский. – М. : Худож. лит., 1971. – 606 с.
8. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Том одинадцятий: Поетичні переклади / Рильський М. – К. : Наукова думка, 1985. – 352 с.
9. Сеферян С. С. Шекспир и армянское переводческое искусство : дисс. ... д-ра филол. наук: 10.01.07; 10.01.01 / Сеферян Сона Саркисовна. – Ереван, 2003. Описано по переводу. Текст на арм. яз. 2003. – 404 с.
10. Франсен П. Шекспірові сонети: від ключа до культурного конструкту / П. Франсен // Шекспірівський дискурс. – Запорїжжя : КПУ, 2010. – Вип. 1. – С. 65–84.
11. Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі / М. С. Шаповалова. – Львів : Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1976. – 211 с.
12. Shakespeare W. King Lear / Edited by K. Muir. – London and New York : Routledge, 1993. – 246 p.

Бібліографічні посилання

1. Аникст, А. А. *Поэмы, сонеты и стихотворения Шекспира*. Vol. 8. М.,: п.р., 1960. Print.
2. Блум, Г. *Західний канон. Книга на тлі епох*. К., : Факт, 2007. Print.
3. Захаров, Н. В. *У истоков русского шекспиризма: А. П. Сумароков, М. Н. Муравьев, Н. М. Карамзин*. М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2009. Print.
4. Каплуненко, Ю. М. *Некоторые вопросы репродукции поэтической интонации при переводе с английского языка на русский (на материале сонетов В. Шекспира)*. Vol. 2. Иркутск: Государственный

- Иркутский университет, 1999. Print. Сб. науч. тр. Иркут. гос. лингвист. ун-та.
5. Лїмборський, І. В. *Світова література і глобалїзація*. Черкаси: Брама-Україна, 2011. Print.
 6. Муравьєва, М. Г. *Джентльмен*. М. : Інформація ХХІ век, 2002. Print. Словарь гендерных терминов.
 7. Пинский, Л. Е. *Шекспир: основные начала драматургии*. М. : Художественная литература, 1971. Print.
 8. Рильський, М. *Зібрання творів у двадцяти томах. Том одинадцятий: Поетичні переклади*. Київ: Наукова думка, 1985. Print.
 9. Сеферян, С. С. *Шекспир и армянское переводческое искусство: диссертация д-ра филол. наук: 10.01.07; 10.01.01*. Ереван: н.р., 2003. Print.
 10. Франсен, П. *Шекспірові сонети: від ключа до культурного конструкту*. Vol. 1. Запоріжжя: КПУ, 2010. Print. Шекспірівський дискурс.
 11. Шаповалова, М. С. *Шекспір в українській літературі*. Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1976. Print.
 12. Shakespeare, W. *King Lear*. London and New York: Routledge, 1993. Print.

Надійшла до редколегії 01.11.2016